

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF SOCIAL RESPONSIBILITY FORMATION AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті з'ясовано економічний зміст поняття «соціальна відповідальність» та обґрунтовано теоретичні основи її формування у сільськогосподарських підприємствах. Перевагами формування соціальної відповідальності у сільськогосподарських підприємствах є збільшення прибутку; поява доступу до соціально відповідальних інвестицій; скорочення операційних витрат за рахунок зменшення відходів виробництва або їх переробки; покращення репутації, що сприяє відкриттю нових ринків і напрямів агробізнесу; зростання обсягів продажу і лояльності клієнтів. Розроблена класифікація соціальних витрат та соціально відповідальної діяльності забезпечить: ефективне управління ними та контроль за обсягом залучених у соціальних цілях ресурсів; створення умов для одержання максимального соціального ефекту економічно вигідним способом. Зазначено, що сільськогосподарські підприємства залучені і до господарської діяльності в аграрному виробництві, і до процесів соціально-економічного розвитку сільських територій. Встановлено, що сільськогосподарське підприємство формує соціально відповідальну діяльність забезпеченням зайнятості селян, гідним рівнем оплати праці, спрямуванням коштів у розвиток соціальної інфраструктури на сільських територіях.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, соціально відповідальна діяльність, конкурентоспроможність, прибуток, сільська територія.

The article studies theoretical essence of the concept of "social responsibility" and substantiates theoretical principles of its formation at agricultural enterprises. It is stressed that promotion of the idea of formation and use of social responsibility aims to intensify its importance while implementing transformations, which increase efficiency of operation and competitiveness of agricultural enterprises. Advantages of agricultural enterprises' social responsibility include increase of profit; access to socially responsible investments; reduction of operation costs due to cut down of production wastes or their processing; improvement of reputation that opens new markets and directions for agribusiness; growth of the volume of sale and customers' loyalty. The developed classification of social costs and socially responsible operation will secure: effective management and control for the volume of resources, involved for social purposes; creation of conditions to get a maximum social effect with economic benefits. The necessity of socially responsible behavior of economic activities at agricultural enterprises is forced not only by the economic efficiency of social projects, but also due to reconsideration of values, confessed by modern agribusiness, pressure of external environment and consumer's expectations. It is noted that agricultural enterprises are engaged in the economic activities of agrarian production and processes of social and economic development on rural territories. They perform important social and economic mission of employment, create environment for supplementary product, as well as exercise the function of environmental protection. Agricultural enterprises are incorporated in the social and economic model of life and economic activities on rural area as a productive force, social agents and carriers of social functions. It is determined that an agricultural enterprise shapes its socially responsible activities by employing peasants, providing adequate labour payment, investing in development of social infrastructure on rural territory.

Key words: agricultural enterprise, socially responsible activity, competitiveness, profit, rural area.

УДК 338.43:631.151

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct64-8>

Кушка П.А.

аспірант

Львівський національний університет природоохористування

Kushka Pavlo

Lviv National Environmental University

Постановка проблеми. Теперішній стан розвитку аграрної сфери потребує генерування та застосування сучасних інструментів для забезпечення функціонування та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Новітнім інструментом, який ще не набув достатнього поширення у галузі аграрної економіки, є концепція соціальної відповідальності, яка сприяє об'єднанню економічної, фінансової і соціальної складових діяльності сільськогосподарських підприємств. Окрім цього, соціальна відповідальність окреслюється стратегічними контурами розвитку сільськогосподарських підприємств та створює передумови ефективного використання людського капіталу. Потреба впровадження елементів соціальної відповідальності у діяльність сільськогосподарських підприємств також зумовлена створенням підґрунтя для вирішення соціальних та економічних проблем сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження питань значення та реалізації соціально орієнтованих інструментів розвитку підприємств є мало дослідженим напрямком вітчизняної економічної науки. Цей напрям в українській економічній науці став об'єктом дослідження на початку XXI століття.

Так, Пушкар М.С. та Голінач Л.І. вважають, що ідея відповідальності перед суспільством має двояку природу. По перше, це обов'язок людини перед кимось, відповідальність за свої вчинки перед іншими людьми і суспільством. По друге, це відповідальність за збереження довкілля, за ефективне використання ресурсів, за соціальні наслідки економічної діяльності, ефективність праці та інноваційні рішення [8, с. 13-14]. Відтак, усвідомлення відповідальності властиве також бізнесу, який здійснюється у природному і соціальному середовищі, а тому бере на себе обов'язок створення

гідних умов для працюючих, збереження сталого середовища свого існування (певної території, інтересів громади) і довкілля (утилізація відходів, попередження шкоди природним об'єктам і лісовим насадженням, рекультивація земель, економія водних ресурсів, поліпшення якості ґрунтів тощо) [8, с. 14].

Зінченко А.Г. і Саприкіна М.А. соціальну відповідальність вважають багатограним поняттям. Здебільшого його пов'язують із зобов'язаннями, які добровільно беруть на себе підприємства чи компанії для вирішення суспільно значущих проблем, як у межах самої бізнес-спільноти, так і за її межами, тобто на виробничому, муніципальному, регіональному, національному та глобальному рівнях [6, с. 10]. З іншого боку, на думку Гребеннікова А. А., соціальна відповідальність – це політика підприємства, згідно з якою воно має враховувати інтереси суспільства, розуміти вплив власних дій та рішень на навколишнє середовище, споживачів, менеджерів, працівників, постачальників, партнерів та інших учасників [3].

Низка науковців економічний сенс поняття «соціальна відповідальність» ототожнюють із корпоративною соціальною відповідальністю. Фрідман М. наголошує, що це результативна характеристика через ведення добросовісної ділової практики [9]. Зінченко А.Г. та Саприкіна М.А. звертають увагу на можливості формування суспільної корисності діяльності підприємства перед усіма людьми та організаціями, з якими воно взаємодіє у процесі функціонування, та перед суспільством загалом [5]. При цьому Лебедев І. В. звертає увагу на важливість дій керівництва, які повинні спрямовуватись на задоволення матеріальних і духовних потреб працівників з метою розвитку соціальних чинників економічної діяльності та їх ефективному використанню [7].

З позиції системності корпоративна соціальна відповідальність – це система добровільних взаємовідносин між працівником, роботодавцем і суспільством, спрямована на вдосконалення соціально-трудова відносин, підтримання соціальної стабільності у трудовому колективі і навколишньому співтоваристві, розвиток соціальної і природоохоронної діяльності на національному та міжнародному рівнях [1]. Підтримуємо міркування Баранцева С.М. та Атаманова Р.К., що корпоративний акцент виокремлює економічну складову поняття «соціальна відповідальність», оскільки у структурному аспекті розрізняють економічну, трудову, екологічну та інші види соціальної відповідальності [2]. Таким чином, за своєю суттю корпоративна соціальна відповідальність – це соціальна відповідальність підприємств за наслідки їх економічної діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування економічного змісту поняття

«соціальна відповідальність» та обґрунтування теоретичних основ її формування у сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Основоположним елементом економічного контексту соціальної відповідальності є соціальні відносини між агробізнесом і природою стосовно забруднення середовища включно із її центральною складовою – людиною. Мірилом соціальних відносин між сільськогосподарськими підприємствами та довкіллям і людьми є витрати підприємства на конкретні заходи соціального характеру.

Вивчення літературних джерел та зарубіжного досвіду [8, с. 19; 4, с. 14-15] дає підстави для виокремлення кількох варіантів формування соціальної відповідальності підприємств:

- класичний, коли за рахунок ефективного використання ресурсів генерується більша величина прибутку, яка своєю чергою реінвестується у людський капітал, меценатство та суспільні проекти;
- корпоративного альтруїзму, коли підприємства частину свого прибутку витрачають на державні соціальні програми, націлені на поліпшення рівня життя населення, очікуючи збільшення грошового потоку у майбутньому;
- розумного егоїзму, коли підприємства з прибутку фінансують власні соціальні програми, сподіваючись на отримання вигоди у довгостроковій перспективі за рахунок покращення іміджу, довіри клієнтів, відносин у колективі, конкурентних переваг, збільшення обсягів продажу тощо.

Ідея соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств має етичне підґрунтя і виконує роль індикатора усвідомлення керівниками підприємств факту деструктивного впливу виробничих процесів на довкілля і здоров'я людей. Тому альтернативою інституційного тиску з приводу участі сільськогосподарських підприємств у програмах з оздоровлення прилеглих територій може бути ініціювання політики соціальної відповідальності за рахунок власного прибутку. Тим самим сільськогосподарські підприємства створюють для себе економічні вигоди у короткій та далекій перспективі. До проектів соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств віднесемо медичне оздоровлення, спортивні заходи, безоплатні соціальні пільги (харчування, проїзд у транспорті, путівки для оздоровлення, корпоративні свята тощо), благодійність, спонсорство, організацію дозвілля, формування іміджу та знань персоналу, допомогу армії тощо. Важливим аспектом взаємин між адміністрацією та персоналом сільськогосподарського підприємства є питання організації належних умов праці, тривалості робочого дня, забезпечення техніки безпеки та охорони праці, належна оплата праці. Усі ці чинники попри вигоди для підприємства сприяють підвищенню

життєвого рівня мешканців сільських територій. Попри те, пріоритетним напрямком соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств рослинницької спеціалізації є охорона земель, використання сертифікованих отрутохімікатів та гербіцидів. Підприємства тваринницької галузі особливу увагу повинні звертати на всезростаючі вимоги до якості продукції тваринництва та біобезпеку тваринницьких комплексів.

Виходячи із різновиду заходів соціального змісту, доцільно розробити класифікацію соціальних витрат, що забезпечить ефективне управління ними та контроль за величиною залучених у соціальних цілях ресурсів; створювати умови для одержання максимального соціального ефекту економічно вигідним способом. Враховуючи зміст концепції соціально

відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств, пропонуємо виділити кілька видів соціальних витрат, залежно від їх цільової спрямованості (рис. 1).

Отож, окрім здійснення витрат соціального характеру, сільськогосподарські підприємства отримують комерційну користь від політики соціальної відповідальності. Сюди віднесемо підвищення престижу серед ділових партнерів, підвищення конкурентоспроможності через позитивний імідж, розширення сфери впливу, активізацію бізнесу через співпрацю із стейкхолдерами, стійкість розвитку та інші переваги економічного чи соціального характеру. Тому концепція соціальної відповідальності у сільському господарстві набуває поширення як серед великих, так і серед малих підприємств.

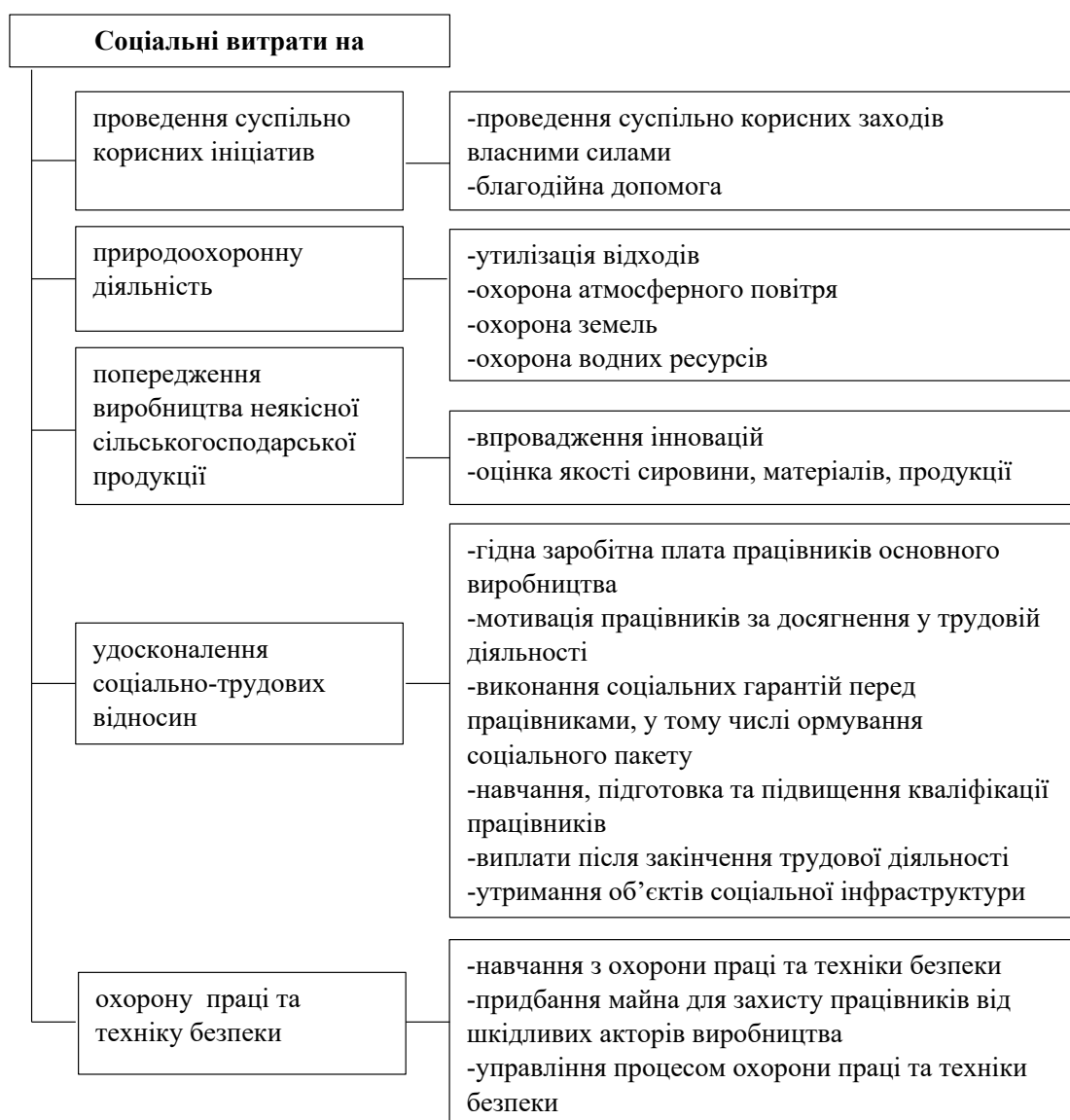

Рис. 1. Класифікація соціальних витрат сільськогосподарських підприємств

Джерело: власна розробка автора

Мотивація ведення соціально відповідальної діяльності залежить від розмірів сільськогосподарського підприємства та ступеня концентрації власного капіталу. Поступове впровадження соціально відповідальної поведінки у господарську діяльність сільськогосподарських підприємств зумовлене не лише економічною ефективністю соціальних проєктів суб'єктів агробізнесу, а й переосмисленням цінностей, які сповідує сучасний агробізнес, тиском зовнішнього середовища та очікуванням споживачів. Тому соціально відповідальну діяльність сільськогосподарських підприємств можна класифікувати за низкою ознак (рис. 2).

Зазначимо, що господарська діяльність сільськогосподарських підприємств є статутною, а соціально відповідальна діяльність залежить від мотивації засновників агробізнесу щодо підтримки соціальних та інших проєктів, які не входять до статутних компетенцій сільськогосподарського товаровиробника. Сільськогосподарські підприємства, які здійснюють вищі соціально спрямовані витрати у сфері свого господарювання є соціально відповідальнішими.

Соціально відповідальна діяльність сільськогосподарських підприємств одночасно є результативною ознакою та культурою поведінки підприємців. Вона полягає у бажанні сільськогосподарського товаровиробника за певних умов та можливостей підтримувати реалізацію соціальних проєктів. Соціально відповідальна діяльність сільськогосподарських підприємств є стратегічним чинником збалансування соціальних та економічних інтересів сільських жителів, чинником сталого розвитку сільських територій. Водночас соціально відповідальна діяльність не є прерогативою розвитку сільськогосподарських підприємств. Все ж таки основною ціллю сільськогосподарських підприємств як суб'єктів агробізнесу є максимізація прибутку для забезпечення безперервної діяльності.

Перелік показників для оцінки рівня соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств першочергово залежить від їхнього статусу. Передусім доцільно застосовувати економічні параметри соціальної результативності

Рис. 2. Класифікація соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств за ознакою цільової спрямованості

Джерело: власна розробка автора

сільськогосподарської діяльності, зокрема рівень оплати праці, витрат на соціальні заходи. Оцінка цих показників продемонструє ступінь соціальної орієнтованості господарської діяльності сільськогосподарського підприємства. До соціальних критеріїв ідентифікації соціально відповідальної діяльності віднесемо зацікавленість керівника підприємства у розбудові сільської території та формуванні соціально ефективних внутрігосподарських відносин на підприємстві.

У галузі сільського господарства соціально відповідальна діяльність ще не набула широкого поширення через інституційні неузгодження. При цьому розвиток сільськогосподарських підприємств не може бути цілком відірваний від соціального розвитку сільських території – місця де розміщене господарство. Таким чином сільське господарство і село фактично є одним цілим. Тому держава усіяко повинна сприяти зміні умов забезпечення соціального розвитку та підвищенню мотивації керівників сільськогосподарських підприємств розвивати соціально відповідальний агробізнес та фінансувати програми соціального розвитку села.

Висновки з проведеного дослідження.

Поширення ідеї формування та використання соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств націлене на зростання її значення у здійсненні трансформацій, що забезпечують підвищення ефективності діяльності та конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Перевагами формування соціальної відповідальності у сільськогосподарських підприємствах є збільшення прибутку; поява доступу до соціально відповідальних інвестицій; скорочення операційних витрат за рахунок зменшення відходів виробництва або їх переробки; покращення репутації, що сприяє відкриттю нових ринків і напрямів агробізнесу; зростання обсягів продажу і лояльності клієнтів.

Конфлікт інтересів між сільськогосподарськими підприємствами, які через недосконалі технології негативно впливають на довкілля, та суспільством щодо витрачання коштів на оздоровлення середовища і людей можна усунути виключно на підставі досконалої нормативно-правової бази, яка буде регулювати здійснення сільськогосподарськими підприємствами соціально відповідальної діяльності.

Сільськогосподарські підприємства залучені і до господарської діяльності в аграрному виробництві, і до процесів соціально-економічного розвитку сільських територій. Вони виконують важливу соціально-економічну місію сектора зайнятості, середовища створення додаткового продукту, а також здійснюють функцію охорони довкілля. Таким чином вони вбудовані в соціально-економічну модель життя і господарювання на сільських

територіях як продуктивна сила, соціальні агенти та носії соціальної функції.

Сільськогосподарське підприємство формує соціально відповідальну діяльність забезпеченням зайнятості селян, гідним рівнем оплати праці, спрямуванням коштів у розвиток соціальної інфраструктури на сільських територіях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Steurer R., Langer M., Konrad A., Martinuzzi A., Steurer R. Corporations, Stakeholders and Sustainable Development I: A Theoretical Exploration of Business-Society Relations. *Journal of Business Ethics*. 2005. Vol. 61. № 3. P. 263-281.
2. Баранцева С.М., Атаманов Р.К. Місце корпоративної соціальної відповідальності у діяльності підприємства. *Економіка та конкурентоспроможність підприємств*. 2013. № 7. С. 94-96.
3. Гребеннікова А. А. Соціальна відповідальність аграрного бізнесу в Україні. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6001>
4. Грицьков Є.В. Корпоративна соціальна відповідальність будівельних підприємств: визначення, оцінка та особливості реалізації: монографія. Харків: ФОРМ Панов А.М., 2021. 212 с.
5. Грішнова О.А., Думанська В.П. Екологічний вектор соціальної відповідальності. *Економіка і управління*. 2011. № 3. С. 32-40.
6. Зінченко А.Г., Саприкіна М.А. Корпоративна соціальна відповідальність 2005-2010: стан та перспективи розвитку. К.: Фарбований лист, 2010. 56 с.
7. Лебедев І. В. Соціальні технології сучасного менеджменту. *Формування ринкової економіки: зб. наук. пр. Спец. вип. Стратегічні імперативи сучасного менеджменту*. К. : КНЕУ, 2012. Ч. 2. С. 362-375.
8. Пушкар М.С., Голінач Л.І. Соціальна відповідальність бізнесу: теорія і практика: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2018. 215 с.
9. Фрідман М. Капіталізм і свобода. К.: Дух і літера, 2010. 320 с.

REFERENCES:

1. Steurer R., Langer M., Konrad A., Martinuzzi A., Steurer R. (2005) Corporations, Stakeholders and Sustainable Development I: A Theoretical Exploration of Business-Society Relations. *Journal of Business Ethics*, vol. 61, № 3. pp. 263-281 (in English).
2. Barantseva S.M., Atamanov R.K. (2013) Mistse korporativnoi sotsialnoi vidpovidalnosti u diialnosti pidpriemstva. [Position of corporate social responsibility in enterprise operation]. *Ekonomika ta konkurentospro-mozhnist pidpriemstv*, no. 7, pp. 94-96. (in Ukrainian)
3. Hrebennikova A. A. (2017) Sotsialna vidpovidalnist' ahraroho biznesu v Ukraini. [Social responsibility of agrarian business in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, no. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6001> (in Ukrainian) (accessed 02 February 2022)
4. Hrytskov Ye.V. (2021) Korporativna sotsialna vidpovidalnist budivelnikh pidpriemstv: vyznachen-

nia, otsinka ta osoblyvosti realizatsii. [Corporate social responsibility of construction enterprises: definition, assessment and particularities of implementation]. Kharkiv: FOP Panov A.M., 212 p. (in Ukrainian)

5. Hrishnova O.A., Dumans'ka V.P. (2011) Ekolohichniy vektor sotsialnoi vidpovidalnosti. [Ecological vector of social responsibility]. *Ėkonomyka i upravlenye*, no. 3, pp. 32-40. (in Ukrainian)

6. Zinchenko A.H., Saprykina M.A. (2010) Korporyvna sotsialna vidpovidalnist 2005-2010: stan ta perspektyvy rozvytku. [Corporate social responsibility 2005-2010: conditions and prospects of development]. Kyiv: Farbovani lyst, 56 p. (in Ukrainian)

7. Lebediev I. V. (2012) Sotsialni tekhnolohii suchasnoho menedzhmentu. [Social technologies of modern management]. *Formuvannia rynkovoï ekonomiky: zb. nauk. pr. Spets. vyp. Stratehichni imperatyvy suchasnoho menedzhmentu*. Kyiv: KNEU, Ch. 2. pp. 362-375. (in Ukrainian)

8. Pushkar M.S., Holinach L.I. (2018) Sotsialna vidpovidalnist biznesu: teoriia i praktyka. [Social responsibility of business: theory and practice]. Ternopil: Kartblansh, 215 p. (in Ukrainian)

9. Fridman M. (2010) Kapitalizm i svoboda. [Capitalism and freedom]. Kyiv: Dukh i litera, 320 p. (in Ukrainian)